

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 20.051.246
Карпатський національного університету
імені Василя Стефаника
доктору політичних наук, професору,
професору кафедри політичних наук
Дерев'янку Сергію Мироновичу
76018, м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57

РЕЦЕНЗІЯ

доктора історичних наук, професора кафедри політичних наук
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
Марчука Василя Васильовича
на дисертацію Стефурака Ярослава Євгеновича на тему
«Інституційна спроможність громадянського суспільства в Україні»,
подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05
«Соціальні та поведінкові науки», за спеціальністю 052 «Політологія»

Актуальність теми дисертаційної роботи. Вітчизняна політична наука з огляду на розвиток громадянського суспільства в країні давно вийшла у своїх дослідженнях за межі його класичних теорій, якими базова роль громадянського суспільства орієнтована на врівноваження державної влади та створення автономного простору, де індивіди можуть вільно об'єднуватися для захисту своїх прав, власності та приватних інтересів. Дисертант Стефурак Я. Є., беручи за основу розуміння громадського сектору як сфери, що відокремлена від держави, але нерозривно з нею пов'язана через правопорядок і справедливі закони, визнає громадянське суспільство сукупністю спроможних інституцій, які переживають синергію еволюційного поступу, через який з'являються нові моделі громадянського суспільства, формуються зразки паритетних взаємозв'язків з державою, а також відбувається транскордонний розвиток глобальних спільнот.

Дійсно, громадянське суспільство є фундаментальною сферою самоорганізації громадян, яка виступає головним балансиrom між індивідом і державою та захищає суспільні інтереси від монополізації влади й авторитаризму. Воно забезпечує ефективні канали комунікації для артикуляції потреб різних соціальних груп, генерує соціальний капітал через розвиток

взаємної довіри та солідарності, а також виступає рушієм демократичних реформ і гарантом контролю за діяльністю владних інституцій. Окрім функції громадського контролю, цей сектор бере на себе пряму відповідальність за вирішення гострих гуманітарних, оборонних та соціальних викликів, трансформуючи енергію активного населення у спільні публічні блага. Для України це переконання актуалізоване обставинами повномасштабної російсько-української війни, коли громадянське суспільство «займається адвокацією українських національних інтересів, мобілізуючи світову спільноту на всебічну підтримку нашої країни» (с. 17).

У дисертації Стефурака Я. Є. враховано увесь контекст, у якому відбувається нарощування інституційного потенціалу громадянського суспільства сучасної України: дія правового режиму воєнного стану, котрий дещо централізував процес ухвалення управлінських рішень і, як слушно акцентує автор, відтермінував імплементацію низки важливих законодавчих змін; децентралізоване функціонування місцевого самоврядування та новий етап розбудови локального громадянського суспільства; участь інститутів громадянського суспільства і у протистоянні російській військовій агресії, і у подолання її наслідків. Разом із цим дисертант фіксує важливі зміни у вимірі суб'єктності українського громадянського суспільства, яке на рівні урядових структур виступає релевантним партнером міжнародних організацій, які здійснюють масштабні гуманітарні проєкти в Україні. З цього приводу Стефурак Я. Є. резюмує, що «український кейс – це унікальний зразок прецедентного громадянського суспільства, здатного до оперативної мобілізації, консолідації цілей та бачення їх досягнення, створення мережових зв'язків для ефективної комунікації всередині ГС та з міжнародними урядовими і неурядовими структурами» (с. 41).

Вважаємо, що тема дисертації є актуальною, затребуваною теоретично й практично, комплексно відображає позиції громадянського суспільства у мінливому сьогоденні і є дорожньою картою для подальших наукових розвідок щодо перспектив інституціоналізації громадянського суспільства.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертаційній роботі Стефурака Я. Є., базуються на глибокому аналізі та мають належну наукову обґрунтованість, що забезпечено комплексним методологічним підходом, широкою джерельною базою та чіткою логікою дослідження. Основні положення дисертації спираються на концептуальний, теоретико-методологічний, функціональний та модельно-конфігураційний виміри трансформації громадянського суспільства (с. 80), що дозволило автору унаочнити архітектоніку суб'єктності громадянського суспільства (с. 99).

Стефурак Я. Є. успішно здійснив верифікацію еволюційних маркерів розвитку громадянського суспільства, зокрема через деконструкцію змін у системі координат «держава – громадянське суспільство», оцінку функціональної спроможності цього інституту та лабільності його географічних та інституційних меж. Завдяки вказаному підходу доведено, що феномен «громадянське суспільство» демонструє векторний рух: від синкретизму з державними структурами (класична доба) до утвердження автономної сфери взаємодії між індивідом і владою (сучасна доба), і зрештою – до мережування публічного простору (с. 47).

Досліджуючи світові практики інституціоналізації суспільно-політичних відносин, дисертант дає аргументовану оцінку моделям громадянського суспільства в різних країнах Європи (Німеччина, Франція, Італія, Данія, Швейцарія, Угорщина тощо), вказуючи, що «їхній досвід доцільно розглядати як певну дорожню карту у реагуванні на нагальні виклики демократизації суспільно-політичних відносин у перехідних суспільствах» (с. 97–98). Також автор комплексно актуалізує поняття «партнерства», яке у різних вимірах інтегровано у взаємодію держави та суспільства у країнах сталої демократії. Стефурак Я. Є. пов'язує принцип партнерства та процес демократизації сукупністю спільних ціннісних орієнтирів – «рівності, паритетності, відкритості,

прозорості, взаємній довірі, взаємовигідності та взаємоузгодженості та ін., яких мають дотримуватися обидві сторони такого формату взаємодії» (с. 106).

Розглядаючи перспективи розбудови глобального громадянського суспільства, цілком погоджуємося з висновком автора, що «сприйняття глобального громадянського суспільства як космополітичного ідеалу є помилковим, зокрема через розуміння, що реальний світ спирається на пріоритети суверенних держав» (с. 126). Відзначимо й обґрунтованість оцінки викликів для модерної глобалізованої спільноти, а саме зростання авторитаризму та обмеження прав і свобод, поляризація суспільства та інформаційні війни, глобальні конфлікти та гуманітарні кризи, кліматичні зміни та екологічні катастрофи, технологічні виклики та цифрова нерівність, міграційні кризи та права людини, економічна нерівність та наслідки глобалізації (с. 130–134).

Особливу прикладну цінність дисертації становлять положення третього розділу, присвяченого умовам формування інституційної спроможності громадянського суспільства в Україні. Тут здобувач аргументував, що «правовий режим воєнного стану не спричинив додаткових виключних умов для функціонування ОГС, окрім обмежень, закладених у нормах відповідного закону, не змінив цілей та пріоритетів державної політики сприяння розвитку ГС» (с. 197). В умовах повномасштабної війни кількість організацій громадянського суспільства продовжує зростати навіть у прифронтових областях. А завдяки децентралізаційному чиннику на місцях з'являються нові форми громадянської участі й активізму. Важливими вважаємо й артикульовані автором «позитивні здобутки неурядового сектору щодо зміцнення інституційної спроможності, формування внутрішніх і зовнішніх комунікативних зв'язків, адаптації до кризових обставин, розширення компетентностей галузевими ОГС, впровадження нових технологічних рішень та посилення суб'єктності на міжнародному рівні» (с. 198).

Висновки й рекомендації дисертаційного дослідження є вичерпно аргументованими, релевантними сучасним науковим підходам, мають як теоретичну, так і практичну цінність для подальшого аналізу розбудови,

інтеграції та політико-правової інституціоналізації громадянського суспільства в Україні, а також засвідчують високий рівень фахової підготовки автора роботи та якість проведеного дослідження.

Дисертаційна робота оформлена відповідно до вимог наказу МОН України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019 року).

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження стосується певних положень кожного розділу дисертації, що свідчить про ґрунтовне дослідження і пошук автором раніше не розв’язаних дослідницьких задач з теми дисертації.

Відзначимо розроблену здобувачем динамічну матрицю формування резильєнтності та диференціації громадянського суспільства, яка демонструє зумовленість процесу автономізації його функцій та зміцнення інституційної спроможності дистанціюванням від державного центру у контексті стадій суспільної еволюції (с. 21). Унаочнення розробки демонструє як тенденції розвитку громадянського суспільства, так і перспективи його трансформацій за різних соціально-політичних умов.

Запропонована автором комплексна детермінація причин зростання кількості та мережування ОГС в Україні (с. 24) конкретизує внутрішні і зовнішні чинники розбудови громадянського суспільства на локальному і глобальному рівнях і є ґрунтовним відображенням об’єктивної оцінки актуального стану громадського сектору в нашій країні.

Авторська інтерпретація конструкту «самоорганізаційний потенціал громадянського суспільства» (с. 21–22) вбачається вдалим визначенням мірила й інституціональної (політико-правової), і соціальної спроможності, гармонійне поєднання яких, на нашу думку, і відображає стан зрілості і стійкого розвитку громадянського суспільства.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості широкого застосування її результатів як у науковій та освітній сфері, так і в

аналітико-управлінській, передусім в галузі міжінституційної співпраці на локальному, загальнодержавному та міжнародному рівнях. Отримані результати можуть бути корисними для органів державної влади та місцевого самоврядування при оцінюванні ефективності децентралізаційної реформи, а також для формування політики, спрямованої на підвищення відкритості, підзвітності й інклюзивності місцевого управління з урахуванням потенціалу громадського сектору. Прикладне значення в освітньому процесі стосується викладання таких навчальних дисциплін, як політологія, політична транзитологія, публічне управління та адміністрування, державна політика, основи демократії та ін.

Зауваження щодо змісту дисертаційної роботи:

- на с. 41 дисертації автор аналізує модерний етап розвитку громадянського суспільства, який, на думку здобувача, характеризується «декларативною роллю держави, яка виявляє себе у чинних нормах достатньо демократичного законодавства, державних стратегіях розвитку/підтримки ГС в країні та подібних за змістом документах, ініціативах щодо різноформатних обговорень поточної соціальної ситуації і стану громадських інституцій». Водночас підрозділ 2.2. дисертації присвячено партнерству як основі суспільно-державних взаємодій. З цього приводу виникає питання, чи не втрачає реального змісту принцип партнерства, безпосередня інтеграція якого у суспільно-державні взаємодії, на нашу думку, неможлива лише на рівні декларативних заяв;
- у кваліфікаційній праці неодноразово наголошується про здійснення вітчизняним громадянським суспільством «адвокації національних інтересів» (с. 17), «міжнародної адвокації» (с. 74), «адвокації України на міжнародних майданчиках» (с. 192) тощо. Водночас, з огляду на тему дисертації, у тексті відсутній аналіз інституціональних передумов здійснення неурядовим сектором міжнародної діяльності. Вважаємо, що цей аспект цілком відповідає об'єкту дисертаційного дослідження

(с. 19) та якісно доповнив би аргументацію автора щодо самоорганізаційного потенціалу громадянського суспільства.

Наголосимо, що висловлені зауваження і побажання жодним чином не применшують позитивного враження від наукової роботи Стефурака Я. Є.

Повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях. Основні теоретичні положення дисертації висвітлені у 14 публікаціях автора, серед яких 4 статті у фахових виданнях України (категорія Б), 1 стаття в закордонному виданні, 9 тез доповідей на науково-практичних конференціях міжнародного і всеукраїнського рівнів. Публікації відображають висновки дослідження, є достатньо логічними та обґрунтованими.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Автором дотримано вимог, цінностей і принципів академічної доброчесності, що визначені Законом України «Про академічну доброчесність» (№ 4742-IX від 18.12.2025 р.). У дисертаційній роботі не виявлено ознак плагіату та інших видів порушення наукової етики. Використання напрацювань вітчизняних та закордонних учених супроводжується релевантними та коректними посиланнями на першоджерела, що відповідають актуальним бібліографічним стандартам.

Ідентичність змісту анотації та основних положень дисертації. Зміст анотації дисертації повністю відповідає її основним положенням та структурі дослідження. В анотації чітко відображено мету, завдання, наукову новизну, методологічну базу та ключові результати роботи. Таким чином, анотація є інформативною, узгодженою з основним текстом дисертації і коректно репрезентує її зміст.

Загальний висновок. Підсумовуючи викладене вище, констатуємо, що за актуальністю обраної теми, обсягом, достовірністю та рівнем апробації отриманих результатів, науковою новизною, обґрунтованістю висновків, практичною цінністю дисертаційна робота Стефурака Я. Є. «Інституційна спроможність громадянського суспільства в Україні» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про

присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, Наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, а її автор, Стефурак Ярослав Євгенович, за результатами прилюдного захисту дисертації заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія».

Рецензент:

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника

Василь МАРЧУК